

Frihetstidens tragedi: en introduktion

Daniel Sävborg, Dorpats universitet, & Jorunn Joiner, Lunds universitet

Efter nedläggningen av Dän Swänska Theatren, mer känd som "Lejonkulan", 1691 upphör allt författande av svenska tragedier för en mycket lång tid.¹ Först 1737 skrivs nya tragedier; då mindes ingen längre Dän Swänska Theatrens dramer, och linjen från det svenska 1600-talets brokiga dramaproduktion var bruten. Men 1737 inleds i gengäld en plötslig och omfattande produktion och mellan 1737 och 1742 tillkommer minst nio svenska originaltragedier. Under återstoden av frihetstiden tillkommer med ojämna mellanrum ytterligare ca. fyra tragedier. Det handlar om en sannskyldig explosion av tragediskrivande 1737–1742. Explosionen står i förbindelse – direkt och indirekt – med en central teaterhistorisk händelse: grundandet av Svenska Comedien 1737, den första fasta svenska teaterensemblen sedan Dän Swänska Theatrens nedläggning 46 år tidigare, och dess omfattande verksamhet.

Frihetstidens dramatik har undersökts i påfallande liten grad av tidigare forskare. Den forskning som kommit in på ämnet har i första hand varit teater-

Recommended citation: Sävborg, Daniel, och Joiner, Jorunn, 'Frihetstidens tragedi: en introduktion', *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 22 (2025). 10–15. <https://doi.org/10.7557/4.8410>

Copyright: © 2025 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

¹ Denna temasektion av 1700-tal ägnas "frihetstidens tragedi". Samtliga bidrag är författade inom ramen för ett initieringsprojekt finansierat av Riksbankens jubileumsfond, Frihetstidens svenska tragedi, lett av Daniel Sävborg och Otto Fischer 2022–2023. De fem artiklarna återgår på presentationer framförda vid två symposier i Stockholm den 9–10 december 2022 respektive Dorpat den 23–24 mars 2023. Utöver de fem författare som bidrar till specialnumret deltog även Fredrik Thomasson, Marie-Christine Skuncke, Roland Lysell, Jennie Nell, Inga Lewenhaupt, Otto Fischer, Tim Berndtsson, Stefano Fogelberg Rota, Mari Bleive och Rikard Hoogland vid symposierna. Initieringsprojektet resulterade förutom i de här publicerade artiklarna och de vid symposiet framförda presentationerna också i en inventering av materialet och i definitionen av ett antal forskningsuppgifter som enligt planerna kommer att tas upp och behandlas i forskningsprojekt framöver.

historisk snarare än dramahistorisk, och den har i hög uträkning inriktat sig på ensembler, repertoar, framföranden, lokaler och historiska förhållanden och skeenden. Själva dramatexterna har endast i mindre grad närstuderats eller alls uppmärksamrats. En följd av detta teaterhistoriska fokus är att de dramer som uppmärksamrats i denna forskning ofta är utländska verk, spelade av utländska trupper, och vad gäller det svenskspråkiga materialet handlar det ofta om översättningar och om komedier eller andra lättsamma verk, då detta slags pjäser svarar för den ojämförligt största delen av den dramatik som framfördes i Sverige under frihetstiden. Det hindrar dock inte att sådana teaterhistoriska arbeten, som Tryggve Byströms *Svenska komedien 1737–1754* (1981), Fredrik August Dahlgrens *Förteckning öfver svenska skådespel uppfärda på Stockholms theatrar 1737–1863* (1866), Johan Flodmarks *Kongl. Svenska skådeplatsen 1737–1753* (1887), Marie-Christine Skunckes ”Frihetstidens teaterliv i Stockholm” (2007) och Otto Sylvans ”Notiser till den svenska teaterns historia 1740–1755” (1892), är viktiga för det litteraturvetenskapliga studiet av själva dramatexterna och skänker en nödvändig kontext för detta studium.

Även den textinriktade dramaforskningen har ofta fokuserat på periodens komedier, som Carl Gyllenborgs *Svenska sprätthöken* (1737) och Olof Dalins *Den afwundsjuke* (1738).² Det är egentligen bara två av periodens tragedier som studerats närmare av tidigare forskning: Olof Dalins *Brynilda* (1738) och, i viss mån, Olof Celsius d.y:s *Ingeborg* (sannolikt tryckt 1737; omarbetad version spelad och tryckt 1739).³ Resterande tragedier från frihetstiden har därmed aldrig undersökts närmare överhuvud. Senare forskning har gjort viktiga påpekande om enstaka av de frihetstida tragedierna, men då i förbigående i samband med undersökningar med annat fokus.⁴ Som helhetsfenomen utgör därmed de svenska frihetstida tragedierna en markant lucka i forskningen.

² Se t.ex. Karl Johan Warburg, *Det svenska lustspelet under frihetstiden: en litteraturhistorisk studie*, diss. Uppsala universitet (Göteborg: Göteborgs handelstidnings AB, 1876); Gun Widmark, ”Stildifferentiering i *Svenska sprätthöken*”, i *Nysvenska studier*, 49 (1969), s. 5–77.

³ Båda tragedierna är utförligt behandlade av Lennart Breitholtz i monografien *Våra första fransk-klassiska dramer: Celsius’ Ingeborg och Dalins Brynilda*, diss. Uppsala universitet (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1944). Se även Martin Lamm, ”Dalins Brynilda”, i *Studier tillägnade Henrik Schück*, (Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1905), s. 135–165; Henrik Schück, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, vol. 3 (Stockholm, Hugo Gebers förlag, 1927); Ingemar Carlsson, *Kommentar till dramatik*, i Olof Dalin, *Samlade skrifter*, vol. 4 (Stockholm: Svenska vitterhetssamfundet, 2009).

⁴ Se t.ex. Tryggve Byström, *Svenska komedien 1737–1754* (Stockholm: Norstedt, 1981); Fredrik Thomasson, ”Moors in the Caribbean, Sámi in the Seraglio: The Swedish Theatre and Slavery Around 1800”, i *Modern Languages Open* 1, (2020), s. 1–19.

*

Ett uppmärksammande av frihetstidens svenska tragedier ter sig av flera skäl relevant för forskningen. Tragedin var internationellt tidens mest prestigefyllda genre — en bedömning med rötterna hos såväl Aristoteles som Boileau — och den genre som svarade för de i samtiden mest hyllade verken utomlands. Tragedier av Racine, Corneille och Voltaire spelades och diskuterades runt om i Europa, och de jämfördes med Shakespeares tragedier i smaksättande och genredifierande essäer för tiden. Bedömningen gällde även i frihetstidens Sverige. En av de frihetstida tragödemna, Eric Skjöldebrand (tidigare Brander), skrev i företalet till ett av sina verk, *Aslög*, att "[t]ragédien har dock i alla tider och i alla länder blifvit räknad för den värdigaste och vackraste af all Poësie."⁵ Tragedin är också den genre som senare, under såväl gustaviansk tid som efterföljande tid, blir den ledande dramatiska genren för ambitiösa författare i Sverige. Under slutet av 1700-talet etablerar dramatiker som Carl Gustaf af Leopold, Gustav III, Johan Henric Kellgren, Bengt Lidner och många fler en svensk tragediproduktion som har blivit väl uppmärksammat av forskare.⁶ Det framstår i ljuset av detta som välmotiverat att undersöka de *första* svenska tragedierna under 1700-talet. Dessa verk representerar på sätt och vis genrens födelse i Sverige, då direktkontakt med, och kännedom om, de närmast föregående svenska tragedierna — Den Swänska Theatrens verk från 1680-talet — saknades: dessa var alla otryckta, och nära ett halvsekel hade gått sedan de senast spelats.

Till relevansen hos projektet hör också det faktum att merparten av det som trots allt skrivits om frihetstidens dramatik har påfallande hög ålder — Fredrik August Dahlgrens *Förteckning öfver svenska skådespel uppförda på Stockholms theatrar 1737–1863* (1866), Karl Warburgs *Det svenska lustspelet under frihetstiden* (1876), Johan Flodmarks *Kongl. Svenska skådeplatsen 1737–1753* (1887) och Otto Sylwans "Notiser till den svenska teaterns historia 1740–1755" (1892) är alla skrivna under det förförre århundradet. Även Lennart Breitholtz' monografi om Celsius *Ingeborg* och Dalins *Brynnilda*, den enda egentliga undersökningen av några frihetstida tragedier, har 81 år på nacken. Med nya perspektiv och med ny teknik kan ny

⁵ Eric Skjöldebrand, *Aslög, tragedie i fem acter* (Stockholm: Johan Pfeiffer, 1775), opag. I elektronisk utgåva s. 29.

⁶ Se t.ex. Marie-Christine Skuncke, *Sweden and European Drama 1772–1796* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1981); Kerstin Derkert, "Dramatiska teatern under den gustavianska tiden", i *Den svenska nationalscenen: traditioner och reformer på Dramaten under 200 år*, red. Claes Rosenqvist (Lund: BTJ Datafilm, 1988), s. 9–69; för textstudie av gustaviansk tragedi, se, t.ex., Jennie Nell, "The Royal Rhetor: Princely and common virtues in the operas and plays of Gustavus III", i *Virtue Ethics and Education from Late Antiquity to the Eighteenth Century*, red. Anders Hellerstedt (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018), s. 207–252.

kunskap vinnas. Det gäller inte minst de möjligheter internet skänker, vilka har gjort att forskare runt om i landet fritt kan ta del av Kungliga bibliotekets digitaliserade kopior av de flesta frihetstida tragedierna. Genom internationalisering har vi dessutom nu en bättre översikt över den samtida europeiska litteraturen och vi kan på så sätt fastställa ny och säker kunskap om internationella kopplingar till de svenska verken. Med anknytning till nya rön hos forskningen kring både den svenska och utländska 1700-talslitteraturen har vi goda möjligheter att bättre kunna tolka och förstå de frihetstida tragedierna.

*

Ett viktigt resultat av forskningsprojektet bakom detta tidskriftsnummer är att flera av frihetstidens tragedier nu blir undersökta vetenskapligt för första gången någonsin. Trots att de tillhör portalverken inom den svenska tragedins historia har ingen vetenskaplig undersökning gjorts av Erik Wrangels *Fröken Snöhvits Tragödia* (1737) och Andreas Hesselius *Wänskap Och Trohet I Döden* (1740). Lika lite har forskningen undersökt texter som Eric Branders [Skjöldebrand] *Cleopatra* (1749) eller Johan Göstaf Hallmans *Erik och Waldemar* (1750-talet). De har alla nämnts inom forskningen, men oftast kort och i förbigående. Inom projektet har alla frihetstida tragedier analyserats, och flera av dessa studier publiceras nedan.

Kopplingen till svensk essäpress och litteraturdebatt har varit viktig för projektets undersökning av de frihetstida tragedierna. Flera tragöder var aktiva både som dramatiker och kritiker. De litterära, kulturella och politiska ambitioner de frihetstida tragödem uttrycker i prosa kan utvidga en förståelse för deras dramatik, då tematik inte sällan återfinns i båda genrererna. I detta nummer belyser Ann Öhrberg sambandet mellan dramatik och essäpress i frihetstidens litterära system. Här läses Celsius *Ingeborg* och Hesselius *Erick Den Nionde* (1740) i relation till författarnas gemensamma projekt, essäpublikationen *Thet Swenske Nitet* (1738), för en bättre förståelse för tragediernas politik, retorik och kvinnosyn.

I projektet har ingått en grundlig undersökning av den omfattande debatt som följde i pressen efter publiceringen av Branders *Habor och Signild* (1767), med ett betydande antal inlägg av Olof Bergklint, Carl Christopher Gjørwell och Brander själv. Debatten nämns av tidigare forskning som den första svenska litterära debatten någonsin och har som sådan fått en närmast mytisk status, men den har inte tidigare varit föremål för en modern vetenskaplig undersökning.⁷ I detta nummer presenterar Anna Albrektson en analys av debatten. Debatten sätts i en interna-

⁷ Se, t.ex. Gustaf Edvard Klemming, *Sveriges dramatiska litteratur till och med 1875* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söner, 1863–1879); Hans Östman, *Swedish Non-Academic Criticism in the Era of Freedom 1718–1772* (Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1993), s. 80–82.

tionell kontext med ledorden hybriditet och transitivitet för att förstå hur svensk tragedi och litteraturkritik tog in och bearbetade internationella influenser.

I litteraturhistorisk forskning om den svenska 1700-talstragedin har de franska förebilderna och de franskklassicistiska idealen lyfts fram och använts i analysen. Med goda skäl: influenserna är på så många punkter uppenbara och centrala. Samtliga frihetstida dramer har formellt en franskklassisk grundform och flera av dramatikerna, som Brander, hänvisar uttryckligen till den franska tragedin som idealet. En bakgrund i specifika franskklassiska dramer och i en direkt franskklassicistisk estetik har övertygande fastställts och analyserats av Breitholtz vad gäller såväl Celsius *Ingeborg* som Dalins *Bryndilla*. Samtidigt finns i flera av de aktuella dramerna klara avvikelser från de franskklassiska normerna, såsom en frekvent förekomst av enkla bönder, pigor, drängar och vallhjon i höga tragiska sammanhang (till exempel i Wrangels *Fröken Snöwhits Tragædia* och *Torilla* samt i Hesselius *Erick Den Nionde*), liksom i det faktum att våldsamma händelser återges på scen (även där i Wrangels *Torilla* men också i Hesselius *Wänskap Och Trohet I Döden*).

Sådana avvikelser från den regelrätta franska normen har sannolikt flera orsaker. En förklaring som dock bör prövas är möjligheten av ett engelsk inflytande på de svenska dramerna från perioden. Åtminstone fanns det förutsättningar för detta i flera fall. Hesselius var till yrket lärare i engelska vid Uppsala universitet och han var därtill uppväxt i en till stor del engelskspråkig miljö i Delaware. Han använde bevisligen en engelsk källa till intrigen i sin tragedi *Wänskap Och Trohet I Döden*. Han måste ha känt till engelsk dramatik. Wrangel hade tjänstgjort flera år i London som diplomat och bör därmed rimligen också ha haft god kännedom om engelsk teater. Brander nämner och kommenterar i flera fall Shakespeare, låt vara kritiskt. Enskilda motiv i ett par frihetstida tragedier har så nära paralleller i Shakespeares dramer att ett direkt inflytande måste aktualiseras. Dessa frågor utreds grundligt för första gången i Jorunn Joiners artikel nedan.

Avvikelserna från de franska idealen i svenska tragedier kan utveckla vår förståelse för annan, samtida, svensk dramatik. Likaså kan andra genrer belysa oväntade aspekter av tragedierna. I blandningen av estetiska normer och konventioner som ses i vissa av texterna kan vi se ännu ett sätt som svensk frihetstida dramatik tog intryck av, men samtidigt bearbetade, internationellt populära genrer. Vera Sundins artikel i detta nummer tar fasta på förekomsten av enkla karaktärer i tragedin och analyserar det annars svårplacerade herdespelet *Melicerta*, skrivet av Abraham Magni Sahlstedt år 1750, i relation till Wrangels *Torilla* och Hesselius *Erick Den Nionde*. Här förstås Sahlstedts drama, och användandet av pastoralen för att beskriva samhällshierarkier, utifrån de ganska opastorala herdefigurerna i de ovannämnda svenska tragedierna.

Gemensamt för artiklarna i denna sektion är ett beaktande av hur frihetstidens tragediskrivande samspelade med de litterära smaker och den kulturella sfär som omringade tragödena. Detta är, som nämnts, den första gången flertalet frihetstida tragedier har satts under textnära studier och analyserats utförligt, men de läses aldrig ur sin kontext. De rörelser som Albrektsons artikel tar fram återfinns i samtliga artiklar. Genom att studera frihetstidens tragedier rör vi oss mellan genrer, länder, samt litterära debatter. Forskningen om den lilla explosion av tragediskrivande som skedde i Sverige 1737–1742 tar inte slut med detta nummer. Tvärtom: en av de främsta insikterna från projektet är hur rikt detta hittills utforskade material är, och hur mycket som återstår att förstå.